

יהדות/ החינוך החרדי

טוב לצדיק טוב לשכנו

תסכית

מגישים: אברהם, יוסף, חיים

רקע ההסכת (תיאור הנושא/הסוגיה/הדילמה)

הבסיס לתוכן ההסכת הוא פירושו השני של הרמב"ן לדברים פרק ו פסוק יח, ודברי ספר החינוך מצווה טז. בכוונתי לשלב את הלקחים העולים משני המקורות ולהביאם לידי ביטוי בסיפור דמיוני שמתרחש בבניין עם כמה דיירים. להלן פירוט המקורות:

(1) בפירושו לפסוק ועשית הישר והטוב בעיני ה' הרמב"ן מביא שני פירושים: הפירוש הראשון ("על דרך הפשט") – התורה דורשת לקיים את המצוות לשם שמיים, ולא לשם מטרה צדדית כלשהי. למשל – לא כדי לקבל פרס. הפירוש השני ("ולרבותינו בזה מדרש יפה") – התורה ממליצה על הנהגה של "פשרה ולפנים משורת הדין". כלומר, במצבים שאין לגביהם התייחסות ישירה בתורה, האדם מצופה לנהוג במוסריות ובאנושיות, ולהקשיב לצו המצפון הקורא לו מפנימיות ליבו היהודי. על פי הרמב"ן, התורה לא יכולה לכסות את כל הדילמות שעשויות להתעורר בין אדם לחברו. הן רבות מספור, בלתי צפויות מראש ונתונות לפרשנות סובייקטיבית. וכלשוננו: "לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם". לפיכך התורה נתנה כמה מצוות שהן כללי יסוד עקרוניים (כגון לא תלך רכיל, לא תקום ולא תטור, מפני שיבה תקום), ושעל פיהן אפשר לעצב חוש צדק טבעי, ורגש של חסד כלפי הזולת. לעשות הישר והטוב מורה, שאפילו במקום שהדין היבש מעניק לי זכויות על חשבון השני – בכל זאת ראוי לפעמים לוותר לו, ולהתנהג עימו 'לפנים משורת הדין'.

(2) ספר החינוך במצווה טז מדבר על האיסור לשבור עצם מקרבן הפסח. הוא מבאר שלבני ישראל יש מעלה עצמית מרוממת, בבחינת בני מלכים. אכילה בולמוסית וגסה שמזכירה התנפלות של כלבים על בשר, פוגעת בכבודם של הסועדים ומנמיכה את שיעור קומתם. לכן חובה לאכול את הקרבן בעדינות ובמתנות, בלי לשבור עצם. החינוך משמיע כאן כלל בסיסי: "ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושין נקבע בנפשותינו הדבר לעולם". רוצה לומר – הפעולה החיצונית, אשר נעשית מתוך קבלת עול, חוזרת ו'מחלחלת' לתוך הנפש ונעשית חלק מהמהות האנושית. מה שמתחיל במעשה פיזי בלי כוונה והזדהות פנימית ("ואפילו שלא לשם שמים"), נגמר בשינוי רוחני אמיתי, שמעיד את הלב והמוח ומזקק את המידות. החינוך מרחיב את היריעה גם לגבי זכירת ניסי מצרים, שחוזרת במצוות רבות. לדידו, המטרה בחזרה המרובה (אשר נראית מיותרת) היא לגרום לעניין לחדור לתודעה כחלק אינטגרלי, ולהביא להתפעלות ולהיטהרות – "כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות... כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו".

שני המושגים שברצוני להתמקד בהם: "פשרה ולפנים משורת הדין"; "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות".

מקטעים

מקטע 1 – טענות שכן א' כלפי שכן ב' - 00:00 – יוסף

שלום לך אברהם, בוקר טוב. אני עובר פה בחניון המשותף שלנו, ומדי יום אני ממשיך לראות את ערמת הפסולת שאתה עורם כאן. אני רואה ארגזים ריקים, אופניים ישנים, ברזלים חלודים, כסאות שבורים, ועוד כל מיני 'מציאות'. לא נעים לגור ליד דבר כזה, אני מבקש ממך לפנות הכל עוד היום! אנו מדברים על זה כמה חודשים

תוספות אמנותיות מתוכננות: מנגינה קצרה לפתיח

מקטע 2 – דברי שכן ב' – 00:36 – אברהם

נכון יוסף, אתה צודק ואני מבקש סליחה. אֶפְנָה בעז"ה הכל, אבל... לא היום וגם לא בשבועיים הקרובים. הבן בבקשה, אני נמצא בלחץ גדול בעבודה, ואין לי דקה פנאי. זוהי תקופה של מצוקה כלכלית אצלי בבית, ואני צפוי להשתחרר ממנה בקרוב ממש. תן לי אֶרְכָּה של שבועיים וחצי, ובלי נדר אסלק את כל הערמה לפח.

מקטע 3 – תשובת שכן א' – 01:05 – יוסף

אֶרְכָּה של שבועיים וחצי עד לפינוי הערמה?! אברהם, אני באמת לא יודע מה להגיד לך. כבר הייתי בדרכי לעירייה כדי להגיש תלונה. אני משלם מיסים כחוק, וזו זכותי לגור במקום נקי. אצטרך לחשוב על הבקשה שלך, העניין לא פשוט.

מקטע 4 – טענת שכן ג' כלפי שכן א' – 01:35 – יוסף, חיים

יוסף: הלו?

חיים: בוקר טוב יוסף, אני מקווה שהכול בסדר אצלך. שמע נא – אתה יודע שהדירות שלנו צמודות, ויש לנו קיר משותף. אני עורך שיפוץ גדול בבית, וכבר הזמנתי פועלים שמחר יתחילו בעז"ה לעבוד. אני רוצה לבקש ממך הסכמה, שהפועלים יעבדו גם בין שתיים לארבע בצהריים. הם אמנם יקימו רעש גדול – יקדחו, ינסרו, יהלמו בַּפִּטִּישׁ – וזה יפריע למנוחתך. אבל דע לך, שכך ארוויח בצורה מצטברת יום עבודה שלם, ואֶחְסֶנָּה כסף.

תוספות אמנותיות מתוכננות: מנגינה קצרה וצליל טלפון.

מקטע 5 – תשובת שכן א' לשכן ג' – 02:40 – יוסף

רעש של שיפוצים באמצע היום? חיים, זו בקשה לא פשוטה. שעות המנוחה חשובות לי, ואנחנו לא מדברים פה על משהו אישי. החוק העירוני פוקד במפורש לשמור על השקט בין שתיים לארבע. מדוע עליי לפגוע בשגרת יומי השלווה? אֶחְשֶׁב על בקשתך ואענה לך בקרוב.

אוף... למה בכלל מבקשים ממני כאלה בקשות. אנשים רוצים לנצל את טוב ליבי. אני אוהב חיים מסודרים, בלי הפתעות; שמירת חוק, שמירת כללים, שמירת מסגרת. אם אסכים לבקשות של שכניי, אברהם וחיים – לא ארדם טוב בלילה. אני מכיר את עצמי – אדם לחוץ ומודאג. כנראה שלעולם לא אשתנה.

מקטע 6 – הרהורים שכן א' – 03:41 – יוסף

מה זה? חבורת כלבים מצאו עצמות ברחוב והתנפלו עליהן ברעבתנות. איך הם נוגסים בגסות, כמו חיות... כל נשיכה שלהם שוברת עצם.

תוספות אמנותיות מתוכננות: נביחות כלבים רמות וצפופות. קולות לעיסה ופיצוח עצמות.

מקטע 7 – תובנות שכן א' ומסקנות מעשיות כלפי שכן ב' – 04:10 – יוסף ואברהם

יוסף: רגע, העניין הזה מוכר לי מספר החינוך. במצווה טז, שלא לשבור עצם מהפסח, ספר החינוך אומר, שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברן ככלבים. ליהודי ראוי להראות במעשיו שהוא בעל מעלה, ומתוך המעשה החיצוני – תיקבע התכונה הזו בנפשו. רגע, אולי יש כאן איזה רמז בשבילי? אם אתנהג עם שכניי 'לפנים משורת הדין', אשתנה בצורה פנימית. אתחיל להיות אוהב בריות, ושמח בשמחתם, וכשלהם יהיה טוב – גם לי יהיה טוב ואֵיֶשֶׁן בלילה שנת ישרים. אמנם אינני איש כזה בטבעי, אבל 'אחרי הפעולות נמשכים הלבבות'. חוץ מזה, קוראים לי יוסי; ורבי יוסי אומר במסכת אבות פרק ב שדרך ישרה שידבק בה האדם היא 'שכן טוב'...

אברהם, אין בעיה להמתין עם סילוק האשפה אפילו חודש שלם. וכשתעשה זאת – אנא קרא לי כדי שאעזור לך.

אברהם: תודה רבה, אני מודה לך מאוד.

תוספות אמנותיות מתוכננות: הפסקה מוזיקלית

מקטע 8 – תובנות שכן א' ומסקנות מעשיות כלפי שכן ב' – 05:44 – יוסף, חיים

יוסף: חיים, תוכל לקדוח בקירות כאוות נפשך בכל שעות היום. אם תרצה עזרה – אנא קרא לי.

חיים: תודה, באמת תודה רבה.

לקח/תובנה – יוסף

רעיון ה'פשרה ולפנים משורת הדין' הוא בעיניי מיסודות הקיום של חברה מתוקנת. לדעתי, בני אדם שומרי מצוות שיודעים לחיות זה עם זה בלי חיכוכים ומחלוקות, מקדשים שם שמיים ועושים נחת רוח ליוצרנו שבמרומים. זהירות בכבוד הזולת גם במקום שהחוק מתיר לי לפגוע בו; שמירה על הרכוש של החבר אף אם ההלכה עומדת לצידי ומתירה לי לקחת ממנו; ויתור על מה שאינו קריטי לגביי אך בהחלט חשוב לשני; וכן עוד הנהגות כיוצא בזה שעניינן הרגשת האחר עד כדי אי-עמידה על הזכות שמוקנית לי בדין – הן דרכה של תורה! איש אינו רוצה שהבריות ידקדקו עימו עד קוצו של יוד וחודה של מחט, ולכן ראוי שאף הוא מצידו ידע להתפשר לפעמים. כך מספרת הגמרא (שבת לא, א) על הלל הזקן, שכאשר גוי אחד פנה אליו וביקש: "גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת", נענה הלל ואמר לו: "דעלך סני לחברך לא תעביד – זו היא כל התורה כולה, ואידך – פירוש הוא, זיל מה ששנא עליך לא תעשה לחברך. זוהי כל התורה כולה והשאר פירוש הוא. לך ולמד).

לקח/תובנה –

הערך של 'אחרי הפעולות נמשכים הלבבות' מאוד מקובל עליי, וזאת, פשוט, בעקבות התנסות אישית... בכמה וכמה נקודות ציון בחיי כפיתי על עצמי בכוח הנהגה טובה מסוימת, עד שבמשך הזמן היא הפכה לטבע. כשאני מסתכל היום לאחור על הדרך שהתנהגתי לפני כן, עוברת בי פליאה: זה אותו אדם? איך יכולתי להתנהל מול אחרים בצורה שונה כל כך מאשר במצבי הנוכחי? ומה גרם לכך שכיום אני אפעל אחרת בצורה כה אינסטינקטיבית ופשוטה? לפחות על השאלה האחרונה יש לי תשובה: גזרתי על עצמי בחריקת שיניים לפעול באופן מומלץ, הגם שהוא לא היה מקובל על האופי המולד שלי. התוצאה הייתה שינוי מדהים, כעין לידה מחדש...

לקח/תובנה –

בשנת הלימודים האחרונה בבית הספר, שמתי לב לתופעה מעניינת: מיום שהתחלתי לוותר לחברי, השתפרתי בלימודים. ממש כך! למרות שאין לכאורה שום קשר ישיר בין שני העניינים, מכל מקום הדבר קם ונהיה בפועל ממש. כשאני אומר "לוותר לחברי" אני מתכוון לדברים שהם 'לפנים משורת הדין'. דהיינו, למצבים שבהם יכולתי לעמוד על שלי ולדרוש את המגיע לי כחוק, אך אעפ"כ העדפתי לשעות להפצרות הזולת ולכבד את בקשותיו. לדוגמה: יש מקום ישיבה בכיתה שחפצתי בו לעצמי. לפיכך, באתי בימים הראשונים של הלימודים וישבתי בו, כך שמצד הדין היבש – הוא היה 'שלי'. 'קניתי' אותו כביכול, בחזקה. אלא שחבר שהגיע לכיתה כשבוע אחר כך, התיישב על הכסא הזה בעצמו, כי בדיוק באותו יום הוא היה פנוי. שתקתי ולא אמרתי לו מילה, למרות שיכולתי כמובן להקים אותו. אני מאמין שבזכות הוויתור שלי, משמיי הקשיבו לרחשי ליבי, וההישגים הלימודיים שלי נסקו למעלה.

מקורות/טקסטים

משניות, אבות, פרק ב', משנה ט'

תלמוד בבלי, שבת לא ע"א

פירוש רש"י לחומש במדבר

פירוש רמב"ן לחומש דברים פרק ו' פסוק יח,

ספר החינוך מצווה טז